

Belangen en ideologieën houden Europa en de VS verdeeld

MR. J. P. VAN IERSEL*

De betrekkingen tussen West-Europa en de Verenigde Staten worden de laatste jaren gekenmerkt door toenemende fricties. De Amerikaanse economische politiek en de gevolgen daarvan voor de rentestand, de problemen in het internationale handelsverkeer, de verschillen in opvatting inzake de relaties met Oostblok- en ontwikkelingslanden en de ongunstige internationale conjunctuur hebben de betrekkingen verstroefd. Sinds kort zijn daar de politieke problemen met betrekking tot de aardgasleveranties van de Sovjetunie aan West-Europa en het staalconflict bijgekomen. De auteur geeft een overzicht van de problemen die aan beide kanten van de oceaan zijn gerezen en meent dat een diepgaande dialoog tussen Europa en de VS noodzakelijk is om de lucht op economisch-politiek gebied te klaren.

Inleiding

De aanhoudende recessie zorgt er voor dat Europa hoe dan ook hardere tijden met de Verenigde Staten tegemoet gaat. Het wat vage slotcommuniqué van het topoverleg van Versailles en de sindsdien alweer gebleken meningsverschillen vormen daarvan een duidelijke illustratie. Het is geen wonder in de diepe structurele crisis die de wereld doormaakt en die de instabiliteit vergroot. De economische crisis woedt niet alleen in de westelijke wereld. Zij remt ook minder ontwikkelde landen in hun ontwikkeling, terwijl de economieën in het Oostblok evenzeer door een zeer diep dal gaan. Alle betrokken regeringen in het Westen erkennen dat er grote spanningen en risico's bestaan, maar zij zijn vooralsnog onmachtig om er veel aan te verbeteren. Voor zover al de keuze voor het best denkbare beleid wordt gedaan, kan dit als gevolg van bestuurlijke problemen veelal niet krachtdadig worden uitgevoerd. Het wantrouwen wordt over en weer gevoeld door het gebrek aan voorspelbaarheid van het beleid in de Verenigde Staten en wegens de wisselvalligheid van de opvattingen in West-Europa. Het gebrek aan vertrouwen is één van de belangrijke oorzaken van de hoge rente, de sterkste belemmerende factor voor economisch herstel. Het draagt ook het zijne bij aan protectionistische tendensen.

De fricties tussen de VS en West-Europa nemen zodanige vormen aan dat sommigen een handelsoorlog vrezen. Ik noem een paar elementen die rechtstreeks samenhangen met de grote conflictpunten van dit ogenblik. In de eerste plaats faalt de stabiliseringspolitiek van de regering-Reagan. De traditioneel wordende discontinuïteit in het Amerikaanse economische beleid maakt de internationale conjunctuur er niet beter op. Van de combinatie van belastingverlaging en anti-inflatiebeleid komt niet veel terecht, met als gevolg dat het verhoopte aantrekken van de economie op zich laat wachten. Naarmate gunstig resultaat van het Amerikaanse beleid uitblijft of maar gedeeltelijk tot stand komt (in de vorm van een lagere inflatie), maar ondertussen de gevolgen van het beleid in de vorm van hoge reële rentestanden wel door de Europeanen moeten worden gedragen, nemen de wrijvingen en irritaties alleen maar toe. Als gevolg van de verdeeldheid binnen Europa wordt het beeld niet rooskleuriger. Het transatlantisch overleg wordt door verdeeldheid aan deze kant bemoeilijkt.

In de tweede plaats ondergaat het internationale handelsverkeer de gevolgen van de economische stagnatie. De VS gaan bilaterale afspraken aan met Japan. Europa ondergaat steeds meer de druk van de Japanse export. De kritiek van de VS op Europa geldt vooral de staatssteun en de exportsubsidies. Deze kritiek heeft, in tegenstelling tot de betrekkelijk onverschillige houding van de regering-Carter, een ideologische lading gekregen.

In de derde plaats heeft de regering-Reagan een andere kijk op de betrekkingen met andere regio's in de wereld dan de Europeanen. Enerzijds vloeit dit onderscheid voort uit verschillen in belangen, anderzijds wordt het gescherpt door het politieke stempel dat de VS drukken op de betrekkingen met derde landen. In het bijzonder geldt dit de Sovjetunie, die in de Amerikaanse opvatting economisch moet worden geïsoleerd, en de betrekkingen met een aantal ontwikkelingslanden, die de Amerikanen plaatsen in het patroon van de Oost-Westtegenstelling.

In de vierde plaats zijn Europa en de VS in economisch opzicht gelijkwaardige partners geworden. Dit bleek niet alleen in de afgelopen groeiperiode, maar ook in de huidige recessie, die in de VS zowel als in Europa een werkloosheid van rond 10% veroorzaakt en waarin in het algemeen sprake blijft van een investeringsonlust. De politieke afhankelijkheid van Europa van de VS is een gegeven, maar in monetair opzicht is het niet veel anders, daar 75% van het wereldhandelsverkeer zich in dollars afspeelt. Dit gevoegd bij de met de natuur gegeven verdeeldheid in het Europese kamp, maakt dat de beleidsmarges aan deze kant van de Atlantische Oceaan niet erg groot zijn. Het Europees beleid heeft weinig eigen impulsen. Daarom wordt onze situatie hoofdzakelijk geconditioneerd door wat in de VS wordt gedaan of nagelaten. Dit laatste laat overigens onverlet dat met name de Duitse Bondsrepubliek en ook Nederland er gunstiger voorstaan dan een aantal andere EG-partners. Het gebrek aan convergentie in Europa zelf vormt echter op zijn beurt evenzeer een belemmerende factor voor economisch herstel. Deze factoren zijn oorzaak van de gestegen onrust in Europa,

*Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal voor het CDA.

die door de laatste ontwikkelingen in de VS bepaald niet afneemt.

Het financieringstekort in de Verenigde Staten

De Reaganomics, de eenvoudige, heldere theorie die ervan uitgaat dat een flinke belastingverlaging snelle economische groei zou kunnen scheppen, terwijl een krap-geldpolitiek tegelijkertijd de inflatie zou afremmen, loopt vast op de praktijk van het bestuur en op het gebrek aan resultaat. De economen zijn verdeeld geraakt en politieke en maatschappelijke groeperingen gaan elkaar met kritiek te lijf in plaats van een gemeenschappelijke strategie te ontwikkelen. Reich drukt het aldus uit: „Wie heeft de schuld? Welnu, Wall Street kritiseert het verwachte begrotingstekort. De regering kritiseert Wall Street. Monetaristen leggen de schuld bij de supply siders, terwijl deze laatste de fout zoeken bij de monetaristen. Het is een toren van Babel van grafieken, getallen, projecties, modellen en veronderstellingen — een kakofonie van in de war gebrachte economen, die persconferenties geven, worden geïnterviewd en die de kranten vol schrijven. Hoe meer zij van mening verschillen, hoe krachtiger hun stemgeluid wordt” 1).

De regering-Reagan handhaaft onverkort de doelstellingen van het begrotingsbeleid die zij bij haar aantreden heeft aangekondigd, ook al kunnen ze in de praktijk nauwelijks overeind worden gehouden. De vier doelstellingen voor economisch herstel zijn:

- belastingverlaging voor individuen en voor ondernemingen met het oog op sparen, investeren en stimuleren van de productiviteit;
- afvlakking van de groei van de federale uitgaven;
- het doen afnemen van de federale overlast aan regelgeving en procedures die de particuliere sector belemmeren;
- een monetair beleid dat de inflatie onder controle brengt.

Het afgelopen jaar is een aantal belastingmaatregelen genomen. De „Economic Recovery Tax Act” beoogt de opheffing van fiscale maatregelen die investeringen belemmeren. Het tarief op inkomsten uit investeringen is van 70 tot 50% teruggebracht en de marginale belastingtarieven zijn verlaagd, evenals de successierechten. Het sparen wordt bevorderd. Vanaf 1985 wordt een jaarlijkse inflatiecorrectie in het vooruitzicht gesteld.

Deze belastingmaatregelen zijn in overeenstemming met de wensen van de supply siders, van wie president Reagan zelf de belangrijkste woordvoerder is. Hij wordt echter slechts door een kleine groep gesteund. Wall Street en de meeste deskundigen in regering en congres zijn van mening dat de belastingverlagingen van het afgelopen jaar al ontoelaatbaar hebben bijgedragen tot het begrotingstekort en dat de nog op stapel staande verlagingen uitgesteld of gedeeltelijk ongedaan moeten worden gemaakt. Een supply sider als Jack Kemp, die vorig jaar furor maakte met zijn voorstel flink te snijden in de inkomstenbelasting, komt langzaam aan alleen te staan 2). In ieder geval vindt hij ook de monetaristen op zijn weg. Deze terugtocht van de supply siders typeert zowel de snelheid waarmee het beleid wordt bijgesteld als het gebrek aan vertrouwen dat men aanvankelijk in eigen beleidsopties had.

Het afgelopen jaar is ook een aantal subsidies verminderd. Deze betreffen vooral verstrekkingen aan personen, waaronder studiebeurzen, gesubsidieerde schoolmaaltijden, voorzieningen in de gezondheidszorg en andere.

In februari is de conceptbegroting voor 1983 ingediend 3). Hierin waren uitgaven voorzien van \$ 757,6 mrd., waarvan \$ 224 mrd. voor defensie, een stijging van 10,5%. De inkomsten werden geraamd op \$ 666,1 mrd., wat zou neerkomen op een financieringstekort van \$ 91,5 mrd. De bedoeling is het financieringstekort gestaag te doen afnemen tot \$ 72 mrd. in 1985. Tegelijkertijd is het beleid erop gericht om

het aandeel van de federale uitgaven in het bruto nationaal product te verlagen van 23% in 1981 tot minder dan 20% in 1987.

Maandenlang leek het erop dat er bij gebrek aan overeenstemming in Congres en Senaat per 1 oktober, de begindatum van het begrotingsjaar 1983, helemaal geen begroting zou zijn. In dat geval zou iedere maand één twaalfde van de begroting van het afgelopen jaar ter beschikking zijn. Eind juni bereikte men echter overeenstemming. Het financieringstekort valt \$ 12 mrd. hoger uit dan voorgesteld. Met \$ 103,4 mrd. is de psychologische grens van \$ 100 mrd. overschreden. Bij nadere invulling van de programma's kan het \$ 10 mrd. hoger uitvallen en dan nog geldt dat papier geduldig is. Voor dit jaar bij voorbeeld was een tekort van \$ 98,6 mrd. voorzien en dat blijkt nu ook ver boven de \$ 100 mrd. uit te komen. Het is nog niet precies berekend, maar men vreesst zelfs voor een tekort van ca. \$ 160 mrd. Congres en Senaat volgen grosso modo de defensievoorstellen van de regering, zij het dat zij met ongeveer \$ 10 mrd. zijn gekort tot \$ 214 mrd. Zij zijn niet volledig met de regering meegegaan in het verlagen van sociale uitgaven noch van die in de sfeer van welzijn en gezondheidszorg. Evenmin zijn alle subsidieverlagingen aanvaard. Het regeringsvoorstel om de salarisverhoging van federale ambtenaren te beperken tot 4% is overgenomen. De pensioenen worden bevroren. Tegelijkertijd zijn voor 1983 \$ 20,9 mrd. belastingverhogingen aangekondigd die nodig zijn om het begrotingstekort minder hoog te doen uitkomen. Tot en met 1985 wordt een totaal van \$ 98 mrd. aan belastingverhogingen voorzien.

Ondertussen wordt in een aantal staten de inkomstenbelasting verhoogd. Tussen de staten zijn er nogal wat verschillen. In het algemeen zoeken staten die het meest onder de recessie hebben te lijden, hun toevlucht tot hogere belastingen. Ook gemeenten verhogen onder dezelfde omstandigheden de belastingen. Montana en Alaska hebben hun tarieven sterk verlaagd wegens de kolenvoorkomens en de oliebronnen, terwijl in Michigan, Ohio, Indiana, Minnesota en Oregon de belastingniveaus zijn opgetrokken 4).

De rente

De bal wordt heen en weer gespeeld tussen regering, Congres en Senaat en het eind van het liedje is verhoging van de uitgaven. Het Congres heeft aldus de titel „easy money crowd” verworven. Treasury en Federal Reserve Board (Fed) zijn uiterst ongelukkig met de uitkomst van de begroting, maar zijn het onderling ook niet met elkaar eens. Wel is er overeenstemming over de noodzaak van een anti-inflatiebeleid. De krap-geldpolitiek van de Fed leidt dit jaar tot een vermindering van de inflatie tot $\pm 6\%$. In 1979 beliep de inflatie 11,4%, in 1980 13,5% en 1981 10,3%. So far, so good.

De rente blijft echter zeer hoog. De korte rente is van 11,2% in 1979 via 13,4% in 1980 gestegen tot 16,4% in 1981. Half juli 1982 bedroeg de rente op de Eurovalutamarkt 15,5%. De lange rente was in 1979 9,3%, in 1980 11,4%, in

1) Robert B. Reich, *Beyond Reaganomics, The New Republic*, 18 november 1981. Uiterst illustratief is ook de wijze waarop David Stockman, directeur van de begroting, zijn plaats heeft gezocht in het harde spel binnen de centrale overheid en tussen deze en het Congres. Boeiend staat dit proces te lezen in het artikel van William Greider, *The education of David Stockman, The Atlantic Monthly*, december 1981, blz. 27 en volgende. Hierin blijft geen enkele mystificatie overeind.

2) *The last hope of the supply siders, The Economist*, 1 mei 1982, blz. 55/56.

3) *Budget message of the President*, 8 februari 1982.

4) *International Herald Tribune*, 29 juni 1982.

1981 13,7% en thans, half juli, is de langlopende rente 13,55%. Bij een inflatie van 6,5% per jaar komen de reële korte- en langlopende rente neer op 9 resp. 7%, de hoogste percentages in de westelijke wereld (zie tabellen 1 en 2).

Tabel 1. Korte- en lange-rentepercentages

	1979		1980		1981		Medio juli 1982	
	kort	lang	kort	lang	kort	lang	kort	lang
Verenigde Staten	11,2	9,3	13,4	11,4	16,4	13,7	15,5	13,5
Japan	5,9	7,7	10,9	9,2	7,4	8,8	—	—
Bondsrepubliek Duitsland ..	5,9	7,4	9,1	8,5	11,3	10,4	9,0	9,25
Verenigd Koninkrijk	13,0	13,0	15,1	13,8	13,1	14,7	13,0	—
Frankrijk	9,0	9,5	11,9	13,0	15,3	15,7	22,2	—
Nederland	9,0	8,8	10,1	10,2	11,0	11,6	8,9	10,47
België	8,0	9,5	11,2	12,0	11,5	13,7	16,8	—

Bron: OECD.

Tabel 2. Inflatie in procenten per jaar

	1979	1980	1981	1982a)
Verenigde Staten	11,4	13,5	10,3	5,8
Japan	3,6	8,0	4,9	3,8
Bondsrepubliek Duitsland ..	4,1	5,5	6,0	4,5
Verenigd Koninkrijk	13,4	18,0	11,9	9,5
Frankrijk	10,6	13,5	13,3	13,5
Nederland	4,2	6,5	6,7	5,5
België	4,5	6,7	7,6	9,75

Bron: OECD.

a) Verwacht.

In zo'n situatie brandt er natuurlijk een discussie los over de oorzaken. De Treasury verwijt de Fed een te ruime geldpolitiek. Het departement wil een verdere verkrapping van het monetaire beleid en gelooft vast dat daardoor de rente zal dalen. De Fed van zijn kant betwist dat er op het ogenblik een ruimere geldpolitiek wordt gevoerd. Men is het zelfs over de betekenis van de feiten niet eens. Een belangrijk meningsverschil op het ogenblik betreft de zogenaamde „negotiable orders of withdrawal” (now)-rekeningen, die het afgelopen jaar zijn ingevoerd en die 20% van liquiditeiten blijken te vormen. De Fed acht zich niet verantwoordelijk voor het ontstaan van nieuwe financiële instrumenten en hoewel de Bank in staat zou zijn geweest te anticiperen op de gevolgen van deze now-rekeningen, die inderdaad een aanzienlijk effect op de M-1 hebben, achtte men het niet verantwoord om maatregelen te nemen, aangezien in de opvatting van de Bank alle geldmaatregelen in hun samenhang moeten worden beoordeeld. Gezien de onderlinge verhouding van M-1, M-2 en M-3 bleef in die opvatting de noodzaak van ingrijpen tegen de now-rekeningen uit 5).

Volcker houdt wel degelijk vast aan de monetaire doelstellingen, wat in een zo omvangrijke en financieel dynamische en inventieve markt als de Amerikaanse geen eenvoudige opgave is. Hij geeft dan ook als zijn oordeel dat „the world as it is requires elements of judgment, interpretation, and flexibility in judging developments in money and credit and in setting appropriate targets” 5). De Fed voert naar zijn oordeel een bevredigende krap-geldpolitiek en hij acht het niet verantwoord de schroef nog verder aan te draaien. De kritiek van de Bank treft dan ook vooral de regering, die het financieringstekort ontoelaatbaar laat oplopen. In 1978 was dit tekort \$ 26 mrd. Vijf jaar later zal men volgens conservatieve schattingen al boven \$ 150 mrd. uitkomen. Hiermee groeit het beroep van de overheid op de kapitaalmarkt te snel en bovendien stelt de Fed dat geen centrale bank haar krap-geldpolitiek vol kan houden wanneer de overheid in haar financiële politiek faalt. Dan staat inflatoir financieren voor de

deur. Inflatieverwachtingen houden de rente hoog. Evenwicht en daarbij behorend renteniveau zullen uitblijven, indien het financieringstekort niet wordt verminderd.

In de strijd tussen „meer monetaristisch” en „meest monetaristisch” vertegenwoordigen minister Regan en onderminister Sprinkel de zuiverste lijn. In de kern is hun opvatting dat: „de fundamentele oorzaak van hoge nominale rentevoeten wordt gevormd door inflatie en inflatieverwachtingen en de fundamentele oorzaak van inflatie is een excessieve monetaire expansie. Daarom is een geloofwaardige, voortdurende afname van de geldgroei absoluut geboden” 6). In deze opvatting wordt te weinig rekening gehouden met het effect van begrotingstekorten die als gevolg van de supply-sidetheorie, waarin een centrale plaats aan belastingverlagingen wordt toegekend, snel stijgen. Sprinkel brengt daartegen in dat de Fed te veel ruimte geeft aan de verwachting dat er na een periode van strikt monetair beleid wel weer enige versoepeling zal ontstaan. Voor het Senate Banking Committee zette hij uiteen 7), hoe scherpe fluctuaties in monetaire groei en expansie de afgelopen vijftien jaar hebben geleid tot hogere rentestanden en tot scepticisme van de kredietverleners over de toekomstige inflatie. De verschillen in opvattingen tussen de Treasury en de Fed hebben zeer onlangs zelfs geleid tot ruzie over de vraag, of de Treasury niet een grotere zeggenschap over de Fed zou dienen te krijgen. Deze storm is vooralsnog overgewaaid.

Met al hun kritiek op de Fed slagen de heren van de Treasury er echter niet in om Congres en regering te doordringen van hun wijsheid. In zijn verklaring voor het Joint Economic Committee bepleitte Sprinkel naast het in de hand houden van de geldgroei eveneens, dat het Congres en de overheid tot een „betekenisvolle” overeenstemming moeten komen over de begroting. Met „betekenisvol” bedoelt hij dat de federale overheid voldoende discipline in acht neemt om de groei van de overheidsuitgaven te beperken. Welnu, ten aanzien van dit laatste punt laat men het er volstrekt bij liggen. Los van zijn wens de defensie-uitgaven krachtig te doen stijgen heeft de president nu eenmaal weinig bevoegdheden ten aanzien van de hoogte van de begroting vooral als gevolg van de gefragmenteerde en ingewikkelde wijze van centrale besluitvorming 8).

Ondanks zijn ideologie van de vrije markt hebben Reagan en in zijn voetspoor de monetaristen en de supply siders ook ongezoeten kritiek te verduren van Wall Street. Wall Street steunt het anti-inflatiebeleid, maar laakt de begrotingspolitiek. Reeds bij de voorbereiding van de begroting 1982 wees Kaufman van Salomon Brothers, één van de profeten van Wall Street, erop dat belastingverlaging en aanzienlijke verhogingen van de defensiebegroting niet zouden leiden tot een evenwichtige begroting, maar tot inflatoire tekorten. Men kan met tegengestelde beleidsopties het financieringstekort niet in de hand houden. Daarop reageert de markt negatief en de zogenaamde inverdieneffecten („crowding-in”) wegen daar niet tegenop. „Crowding-out” als gevolg van een overmatig beroep van de overheid op de kapitaalmarkt roept juist inflatieverwachtingen op en drukt vervolgens de onzekerheidspremie in de rente omhoog.

Wall Street heeft genoeg zorgen aan het hoofd. De daling van de inflatie heeft nog geen soelaas gebracht. De tol voor de

5) Volcker heeft deze stelling steeds verdedigd, laatstelijk nog voor het Joint Economic Committee, 15 juni 1982. In de praktijk is dit nu ook weer te merken aan een lichte versoepeling van het monetaire beleid van de Fed, die overigens minder is dan wat men had gehoopt.

6) Verklaring van Beryl W. Sprinkel voor het Joint Economic Committee, 10 juni 1982.

7) Verklaring van Sprinkel voor het Senate Banking Committee op 25 februari 1982.

8) Aldus prof. dr. S. I. Katz, *Continuity and change in US economic policy*, blz. 5, SER-USICA Symposium, Den Haag, 7 en 8 mei 1982.

hoge rente moet worden betaald. Vandaar het krachtige pleidooi voor het gezond maken van de overheidsfinanciën. De automobielsector zit in ernstige problemen en ondanks dat het tweede kwartaal 1982 er gunstiger uitziet verkeren Ford en Chrysler in financiële moeilijkheden. De vliegtuigindustrie lijdt onder overcapaciteit. Hiervan is ook het nieuwe project van Fokker het slachtoffer geworden. Evenals in Europa stoot de petrochemische industrie capaciteit af. De verouderde staalindustrie roept om marktbescherming. Het aantal faillissementen steeg in 1981 met 45%. Het niet nakomen van hypothecaire verplichtingen steeg in 1981 met 31%. Besparingen en leningen zijn een zwakke schakel in het economisch verkeer. Grote aantallen financiële instellingen dreigen te moeten sluiten. Het Brookings Institute acht het niet ondenkbaar dat een duizendtal instellingen met in totaal \$ 10 mrd. aan schulden in de komende twee jaar zal moeten verdwijnen.

Sombere verslagen en prognoses doen er ondertussen niet aan af dat enkele sectoren floreren en dat nieuwe productiecapaciteit in het leven wordt geroepen. Daarbij is een groot aantal startende ondernemingen betrokken. De grootste problemen doen zich voor in die staten die voor hun werkgelegenheid in belangrijke mate afhankelijk zijn van de toeleveringsindustrie aan de bouw en van verouderde industriële sectoren. In een groot aantal staten is de economische ontwikkeling niet negatief, maar toch is zij niet meer wat zij geweest is. Dat blijkt uit de lage groeicijfers. De directe investeringsstromen tussen de VS en West-Europa hebben de laatste jaren nogal gefluctueerd. Op het ogenblik zit het positieve saldo van buitenlandse investeringen aan de Amerikaanse kant. Het Amerikaanse Ministerie van Handel heeft onlangs bekendgemaakt dat buitenlandse beleggers in 1981 voor \$ 19,2 mrd. aanzienlijke belangen hebben verworven in 875 Amerikaanse bedrijven. Hiervan namen Nederlandse investeerders \$ 7,9 mrd. voor hun rekening! (Dit zijn Nederlandse ondernemingen, de gelden zijn niet alleen uit Nederland zelf afkomstig.) Het totale bedrag ligt aanmerkelijk hoger dan de \$ 12,2 mrd. in 1980, hoewel als gevolg van de teruggang in beleggingen in Amerikaans onroerend goed het aantal transacties aanzienlijk is gedaald.

Wat betreft de energiesector treedt een stilte op. In Versailles is er niet over gepraat. Het olieverbruik daalt. De productiecapaciteit overtreft de wereldbehoefte aan olie. In de VS wordt het proces van „deregulering” van olieprijzen voortgezet. Aan de deregulering van de gasprijzen kan ook Reagan niet veel doen. Voor de chemische industrie biedt dit concurrentievoordeel. De verwachting van een stabilisering van de olieprijzen doet de exploitatie en de aanvragen voor nieuwe ontginning afnemen. Ondertussen blijft de Amerikaanse markt voor ontginning van energiebronnen aantrekkelijker dan de Europese. Er wordt minder gesproken over de winstbestemming. Het milieu vormt een kleiner probleem. De besluitvorming gaat sneller. De betrekkelijke rust op de energiemarkt kan bij internationale complicaties, zoals nu de oorlogen in het Midden-Oosten, echter weer snel tot politieke onrust leiden. Vandaar de blijvende druk in Europa naar meer kernenergie, ook uit prijsoverwegingen.

Internationale repercussies

In de VS zelf bestaat er ten aanzien van de rente geen andere verwachting dan onzekerheid. Katz vatte in zijn bijdrage voor het SER-USICA Symposium, dat onlangs in Den Haag werd gehouden, deze opvatting, die uit de hele Amerikaanse berichtgeving naar voren komt, duidelijk samen. Naar zijn mening zijn vertegenwoordigers van de voornaamste economische stromingen in de VS het erover eens dat een effectieve beheersing van de geldhoeveelheid nodig is om de binnenlandse inflatie te beteugelen, ook al zal dat haar prijs hebben. Daarnaast: „... the majority would agree, I think, that in present circumstances and perhaps in inflationary periods in general, a reserve-based strategy of control is to be preferred to an interest-rate approach”. Hij verwacht dat de rentestan-

den nog meer dan vroeger door de financiële markten zullen worden bepaald en minder door ingrijpen van de autoriteiten. Het renteverloop zal scherpere fluctuaties gaan vertonen dan in het verleden, men zal minder gemakkelijk op het renteniveau kunnen anticiperen en de factoren die de rente bepalen, zullen meer uiteenlopen 9).

De effecten van het fluctuerend Amerikaans renteniveau zullen ook in Europa duidelijk te merken blijven. Daarnaast hebben we dan ook nog de stijging van de dollar te verwerken. Van een jaargemiddelde van f. 1,98 in 1979, via f. 1,98 over 1980 is de gemiddelde waarde van de dollar in 1981 uitgekomen op f. 2,47 en stond hij half juli 1982 op f. 2,60. Paradoxaal is dat de discussie die is losgebrand over de begroting en de geldpolitiek, bijdraagt tot een stijging van de dollarkoers. Immers, deze discussie schept zoveel onzekerheid dat de verwachtingen omtrent de rentestand zeer uiteenlopen, wat een koersopdrijvend effect veroorzaakt. Daarnaast wordt door onzekerheid in de industrie en bij financiële instellingen de risicopremie hoger. Aldus vloeien financiële middelen voor kort- en langlopend krediet toe, wat een stijging van de dollarkoers veroorzaakt, die bijgevolg daarvan overgewaardeerd wordt.

„De VS wijzen helaas iedere wisselkoers- of betalingsbalansdoelstelling af. Zij stellen, dat een op inflatiebestrijding en economisch herstel gericht binnenlands beleid op den duur vanzelf in externe stabiliteit resulteert. In feite voeren zij een combinatie van monetair en begrotingsbeleid, waarvan de interne samenhang twijfelachtig en de internationale consistentie afwezig is”, aldus Duisenberg in het jaarverslag van De Nederlandsche Bank 10). Duisenberg noemt drie onderling samenhangende eisen om internationale consistentie te bereiken, namelijk de bereidheid bij het interne beleid rekening te houden met externe repercussies, de bereidheid overleg te voeren over de juiste wisselkoersen en consistentie in betalingsbalansdoelstellingen met een actieve rol van het IMF. Hiermee raken we de kern van de Europese kritiek. De Amerikanen gaan daar (vooralnog?) niet op in. Ook internationaal dient het anti-inflatiebeleid voorop te staan, aldus Regan in de OECD. De inflatiepolitiek van andere staten heeft consequenties voor de wisselkoersverhoudingen, waarvoor de VS geen verantwoordelijkheid wensen te dragen. Regan beklemtoont de noodzaak van coördinatie van het economische beleid (een voor het ogenblik nogal theoretische optie). De liberalisering van de internationale handel en investeringen blijft hoog in het vaandel staan. De westelijke markten moeten open blijven voor ontwikkelingslanden en kapitaalrestricties naar die landen zijn uit den boze 11).

Zoals de praktijk telkens aantoonde, wenst men niet in te grijpen in de onderlinge koersverhoudingen. De zwakte van een aantal valuta's wordt toegeschreven aan inflatie en begrotingstekorten in een aantal landen. Het geloof in interventiepolitiek is minimaal. De redenen daarvoor zijn dat niemand in staat is om aan te geven wat de juiste koersverhoudingen zijn en dat, historisch gezien, interventies eenvoudigweg niet hebben gewerkt 12). Vandaar de stelling dat er alleen geïntervenieerd mag worden in exceptionele omstandigheden, in „disordely markets”.

Het wekt geen verwondering dat de OECD, het IMF en de Bank voor Internationale Betalingen de ontwikkeling in de wereldeconomie van instabiel tot hoogst instabiel karakteriseren. De strijd tegen de inflatie heeft de hoogste prioriteit. Daarover bestaat ook in Europa geen twijfel meer. Maar tegelijkertijd wordt de hoge rente als de hoofdschuldige voor

9) Katz, op. cit., blz. 11 e.v.

10) De Nederlandsche Bank, *Jaarverslag 1981*, blz. 19.

11) Secretary Regan tijdens de Ministervergadering van de OECD, 10 mei 1982.

12) Under Secretary Sprinkel tijdens een internationale handelsconferentie in Houston, 6 april 1982.

de aanhoudende economische stagnatie aangewezen. Genoemde instellingen hebben eveneens ernstige kritiek op de Amerikaanse regering. Zij verwijten haar dat zij niet in staat blijkt te zijn het financieringstekort terug te dringen. In relatieve termen is het tekort wellicht niet te hoog, maar het stijgt te snel. Ook de overheden in Europa doen een overmatig beroep op de kapitaalmarkt en dragen daarmee het hunne bij tot het te hoge rentepeil 13).

Het verhogen van de overheidsuitgaven om een economisch herstel in te luiden, biedt geen uitweg. In deze recessie moet eerst worden gewerkt aan het verminderen van de overheidstekorten. In hun analyses nemen de internationale instellingen ook afstand van de tamelijk rooskleurige prognoses van de Amerikaanse regering over het economisch herstel. In het verleden bleken ook hun eigen prognoses aan de optimistische kant. Verschillende keren is reeds internationaal herstel aangekondigd, dat vervolgens achterwege bleef. Nu moet simpelweg worden erkend dat als er te weinig investeringsgeneigdheid is, er geen sprake kan zijn van herstel van de economische groei. Samengevat blijven de instellingen de nadruk leggen op de inflatiebestrijding, waarmee een beter resultaat wordt geboekt. Voorts zal het financieringstekort in de VS moeten worden teruggebracht en is een betere „policy mix” nodig. Steeds meer aandacht de laatste tijd krijgt de noodzaak van verbetering van het ondernemingsklimaat. Met name de OECD gaat in haar *Economic Outlook* van juli 1982 in op het belang van het verwijderen van verstarringen op de arbeidsmarkt en in procedures en regelgeving van overheidswege.

De Europeanen zijn teleurgesteld over het gebrek aan succes van de aanpak van Reagan die hen nieuwe en aanhoudende problemen bezorgt. Het antwoord dat de Europese Gemeenschap op het macro-economisch beleid in de VS heeft, is wegens het grote verschil in aanpak in de Europese landen evenmin indrukwekkend. De inflatie vermindert in een aantal landen, met uitzondering van Frankrijk en België. Ernstig is dat de convergentie van het economisch beleid uitblijft. Sinds de verkiezing van Mitterand is hier geen enkel zicht op geweest. Daarom brokkelt ook de onderhandelingspositie in West-Europa af.

De laatste tijd heeft het Europese Monetaire Stelsel een aantal aanpassingen te verwerken gekregen, hetgeen sommigen voor zijn voortbestaan doet vrezen. De Frans-Duitse samenwerking had met de oprichting van het EMS een hoogtepunt bereikt. De totstandkoming daarvan was niet alleen een succes voor het Duitse economische beleid, dat ook voor Frankrijk als richtsnoer zou gaan gelden, maar het was tevens een uitvloeisel van een gemeenschappelijke analyse van de mondiale ontwikkeling. De ambitie was toen om een Europees antwoord te vinden op de economische crisis, op het Amerikaanse wisselkoersbeleid en op de externe druk uit andere delen van de wereld die in de Gemeenschap steeds duidelijker te merken werd. In een tijd van teruggang en groeiende werkloosheid was het EMS een poging om door internationale coördinatie lucht te scheppen voor de marktsector. In die zelfde periode nam de Duitse regering stimulerende maatregelen op grond van het topeverleg van industriële naties in 1978 in Bonn. Toen heerste er nog de overtuiging dat de sterke economieën een stimuleringsfunctie dienden te vervullen ten behoeve van de achterblijvers. Deze laatste opzet is niet gelukt, aangezien de zwakkere categorie geen aanwijsbaar voordeel heeft geplukt uit de stimuleringsmaatregelen van Japan en de Bondsrepubliek, terwijl vooral de Duitse centrale bank steeds vrees koesterde voor de inflatieverhogende effecten van dergelijk beleid. Toen in later stadium opnieuw om stimulerende maatregelen van West-Duitsland werd gevraagd, weigerde Schmidt dan ook hierop in te gaan.

In Frankrijk werden we achtereenvolgens geconfronteerd met een expansief economisch beleid, met een reeks nationalisaties, met de doelstelling van de „herovering van de binnenlandse (d.i. Franse) markt” en met een tweetal devaluaties, die door de markt werden afgedwongen. Frankrijk had in het ver-

leden een laag financieringstekort. In twee jaar tijd is dit echter gestegen van F.fr. 30 mrd. tot F.fr. 120 mrd. De monetaire verruiming brengt wel loonstijgingen maar geen export. Deze ontwikkelt zich slecht. INSEE verwacht een daling van de investeringen met 7%. Hiertoe draagt de hoge rente bij, die het gevolg is van de zwakke frank. In negen maanden tijds devalueerde de Franse frank met 18% ten opzichte van de mark en de gulden. Het schip is op de rots van de harde werkelijkheid vastgelopen. Met expansiepolitiek komt men er niet meer uit. Een versoberingsprogramma is aangekondigd. Men hoopt de inflatie in 1983 van 14 tot 8% terug te brengen, wat een drakonisch beleid veronderstelt. Een socialistische droom vervliegt.

Andere partners in het EMS, met name België en Italië, komen ook hoe langer hoe meer in de problemen. De werkloosheid stijgt in alle landen sterk. De perikelen rond de begroting in Nederland weerspiegelen zich getrouw in alle Europese landen, zij het dat de uitgangspositie van de een, met name die van de Bondsrepubliek, aanmerkelijk gunstiger is dan die van de anderen. Het komend halfjaar wordt het EMS op de proef gesteld. Het lijdt geen twijfel dat als men het binnen Europa al niet eens wordt, er heel weinig lessen zijn te geven aan de Amerikanen, die zich toch al weinig gelegen laten liggen aan Europese standpunten. Alleen het beleid van de Westduitse regering (en van Japan) dwingt bij hen ontzag af. De laatste tijd poogt de Bondsrepubliek, en in haar voetspoor Nederland, de rente minder afhankelijk te maken van de Amerikaanse rente. Bondskanselier Schmidt sprak na Versailles in de Bondsdag „trots” over de hardheid van de mark. Hierin komt het internationale vertrouwen in de Duitse economische en financiële politiek tot uitdrukking, dat een enigszins matigend rentebeleid mogelijk maakt 14). Nederland gaat terecht in dit spoor mee.

Handelsoorlog?

Er is in de VS veel kritiek op de groeiende staatssteun in West-Europa en op wat de Amerikanen aanzien voor ontoelaatbare exportsubsidies. In tegenstelling tot de ongeïnteresseerde houding die de regering-Carter innam, is er nu sprake van een agressieve stemming. De ideologie van de vrije markt, die het nationale beleid beheerst, ligt ook ten grondslag aan Amerikaanse strevingen in internationaal verband. De VS gaan ondertussen zelf geenszins vrijuit. Buitenlandse schepen worden niet gekocht. De chemische industrie trekt voordelen uit de lage gasprijzen. Met Japan worden markt afspraken gemaakt in gevoelige sectoren. Europa klaagt al jaren over het ontbreken van tweerichtingsverkeer bij militaire aankopen: wij kopen in de VS, maar zij kopen niet in Europa. De militaire technologie wordt om niet aan de civiele industrie ter beschikking gesteld. Groeiende werkloosheid kan nationale marktbescherming doen toenemen. De huidige handelsoorlogen tussen de VS en Europa worden echter door de Amerikanen opgeroepen. Zij liggen op drie terreinen: staal, landbouw en de betrekkingen met het Oostblok. Het staalconflict is buitengewoon belangrijk omdat de afwikkeling ervan een precedent kan vormen voor andere sectoren. De Amerikanen passen thans voor het eerst de in het GATT overeengekomen subsidieregels toe 15). Deze is gericht tegen ongebreidelde staatssteun. De lidstaten zijn over en weer gerechtigd om hieromtrent klachten in te dienen en onderzoek uit te voeren. De VS verzetten zich reeds geruime tijd tegen de wijze waarop de herstructurering van de

13) Zo ook bondskanselier Schmidt in het gesprek met de Kamercommissie van Buitenlandse Zaken tijdens zijn bezoek aan Nederland op 9 juli 1982.

14) Bondskanselier Schmidt over Versailles in de Bondsdag op 24 juni 1982.

15) Effectief geworden op 1 januari 1981.

Europese staalindustrie op grond van de transparante EGKS-afspraken wordt uitgevoerd. Nu zijn zij tot concrete actie overgegaan, vooral door toedoen van de staallobby, die een verouderde industrie vertegenwoordigt die slechts op 43% van haar capaciteit werkt. Op 11 juni jl. hebben zij voorlopige heffingen gelegd op de import van Europees staal. Indien er geen vergelijk tot stand komt, zullen deze op 24 augustus definitief worden. De heffing wordt opgelegd per onderneming. Zij is afhankelijk van de geconstateerde subsidiëring. Amerikaanse delegaties voeren het onderzoek binnen de ondernemingen uit, waarbij alle boeken open moeten. Hoogovens springt er met een heffing van 0,6% gunstig uit. BSC krijgt een heffing van 40%, Usinor 20%, Sacilor 30%, de Belgische staalindustrie 21% en de Italiaanse 18%.

De totale EGKS-productie belooft 126 mln. ton staal. De heffingen zullen prohibitief werken voor ongeveer 2 mln. ton export naar de VS, dit tegen de achtergrond van een ernstige produktierugval, toenemende concurrentie op de markten in derde landen en reeds verminderde Europese export. Ondertussen neemt de staalexport van de VS naar Europa dit jaar nog met één miljoen ton toe. De Amerikanen blijken er niet gevoelig voor dat het Europese marktaandeel in de staalsector in de VS zowel absoluut als relatief achteruitgegaan is en ook het algemene Europese handelsconflict kan hen niet vermurwen. De „countervailing duties” zijn ingesteld op basis van de subsidiecodex. Daarnaast bestaat er begin augustus nog kans op extra anti-dumpingmaatregelen, die tot nieuwe heffingen kunnen leiden.

Er wordt nu gewerkt aan een globale autolimitatieregeling voor Europa als geheel. Binnen de Gemeenschap moet dan worden uitgemaakt hoeveel minder per onderneming wordt geëxporteerd, wat voor Hoogovens ongunstig is. Deze regeling zou de heffingen moeten vervangen. De VS willen het Europese marktaandeel terugbrengen tot ongeveer 5%. Het Europese aanbod was 6,7%. Nu onderhandelt de Commissie, niet langer de landen afzonderlijk. Haar positie is zwak. Slaagt deze opzet niet, dan blijven de heffingen bestaan en blijft ook de principiële vraag op tafel. Het gaat dan om de vraag of de Amerikaanse overheid de betreffende GATT-regels juist interpreteert. Indien haar interpretatie wordt gebillijkt, ontstaat een precedent, onder andere inzake steun aan hoogwaardige technologie: wat is algemeen beleid en wat is sectorsteun? Inmiddels hebben Frankrijk en Italië ook een klacht ontvangen over de constructie van een middelgroot vliegtuig. Wat betreft de overheidsinmenging valt ook te wijzen op een grotere Amerikaanse belangstelling via de ambassades. De Amerikaanse vertegenwoordigingen in Europese hoofdsteden volgen het overheidsaankoopbeleid. Er wordt regelmatig overleg gevoerd met de departementen van Economische Zaken over aanbestedingen, waarbij de Amerikanen nagaan of rekening is gehouden met het GATT-vereiste van openbare inschrijvingen.

In de landbouwsector is er sprake van een zeer intensief handelsverkeer tussen beide blokken. De import van landbouwproducten in de EG is voor 17 à 20% afkomstig uit de VS, terwijl 13 à 14% van de EG-export op de Amerikaanse markt terecht komt. De Europese landbouwpolitiek staat al jaren aan Amerikaanse kritiek bloot. De regering-Reagan heeft — wederom in tegenstelling tot Carter — nieuwe dimensies toegevoegd. Deze betreffen het exportsubsidiebeleid en de toegang tot de Europese markt. De VS en Europa verwijten elkaar over en weer bescherming van hun landbouw. Ten aanzien van het landbouwhandelsverkeer betwist de EG het Amerikaanse beroep op een „waiver” in het GATT op grond waarvan zij bij „overmatige” import quota mogen vaststellen. In tegenstelling tot voor industriële producten geldt voor de landbouw in het GATT geen absoluut verbod tot subsidiëring van agrarische export. Subsidiëring is wel aan twee criteria gebonden. In de eerste plaats mag er als gevolg van subsidie niet meer dan een evenredig aandeel van de wereldmarkt voor het betreffende produkt worden verkregen. In de tweede plaats kan controle op dumping plaatsvinden.

In december 1981 en in februari 1982 is in overleg in Brussel en Washington van Amerikaanse zijde fors uitgehaald tegen het EG-restitutiebeleid. Ook in bilateraal overleg tussen Washington en Den Haag wordt dezelfde viool bespeeld. De VS verzetten zich tegen het stelsel van variabele heffingen, hetgeen instabiliteit op de wereldmarkt zou veroorzaken. Het Europees landbouwbeleid zou geen neutraal extern effect hebben. Het hoge interne prijspeil zou leiden tot overschotten, die ten koste van andere exportlanden met behulp van exportsubsidies zouden worden afgezet. Eigenlijk stelt men met deze kritiek op het restitutiebeleid — en dan niet op de technische uitvoering, maar op het stelsel — een vitaal onderdeel van het Europese landbouwbeleid ter discussie. Er wordt nu aan gewerkt deze kwestie in de GATT-Raad in november a.s. definitief op te lossen. Daarnaast zal in die Raad een aantal zaken aan de orde komen die al jaren ter tafel liggen, en die nu ook een extra accentuering hebben gekregen. Het gaat om de handel in tarwemeel, suiker, deegwaren, pluimvee, fruit in blik en rozijnen, preferenties citrusfruit voor de Middellandse-Zeelanden en maïsglutenfeed. GATT-panels zijn in het vooruitzicht gesteld. Het kan flink gaan spannen.

De zeer actieve commissaris Davignon zint op tegenacties. Hij dreigt om de Domestic International Sales Corporations (DISC's) aan te pakken. Deze zaak loopt al vanaf mei 1973 bij het GATT. Volgens Amerikaans recht kunnen speciaal voor de export opgerichte bedrijven voor een deel van hun inkomsten uit export vrijgesteld worden van belastingen. De EG acht dit systeem in strijd met de subsidieregels. Al in 1976 heeft een GATT-panel de Amerikanen in het ongelijk gesteld. Bij wijze van tegenactie hadden dezen overeenkomstige klachten ingediend tegen België, Frankrijk en Nederland. Van 1976 tot 1981 is de zaak blijven liggen. In december 1981 heeft de Raad de panelrapporten ter kennis genomen zonder uitspraak te doen over de schuldvraag. De Gemeenschap was toen toegeeflijk. De houding verhardt zich nu, en terecht. Het gaat om een subsidie van in totaal \$ 2,3 mrd. voor export naar de EG-landen sinds 1972.

Een lichtpunt is dat er na maandenlange onderhandelingen begin juli in de OECD overeenstemming is bereikt over de consensusrente die voor één jaar zal gelden. Daarmee is een rentesubsidieoorlog voorkomen. Europa zou hierin tegenover de lage marktrente van Japan en de langlopende kredieten van de VS in ernstig nadeel zijn gekomen. Ook in deze onderhandelingen wilden de Amerikanen eigenlijk van alle rentesubsidies af.

De consensusrente, dat wil zeggen de minimumrente voor van overheidswege gesteunde exportkredieten, is verhoogd. Deze is voor export naar industrielanden verhoogd van 11,75 naar 12,5% voor looptijden van twee tot vijf jaar, en tot 12,4% voor looptijden van 5 tot 8,5 jaar. Voor de middencategorieelanden geldt nu 10,85 voor looptijden van 2-5 jaar en 11,35% voor looptijden van 5-8 jaar. Voor de arme ontwikkelingslanden (inkomen per hoofd lager dan \$ 624) blijft het 10%. Tevens is een nieuwe classificering van kracht geworden. De VS wilden immers de Sovjetunie in de hoogste categorie onderbrengen. Deze politieke doelstelling kon alleen op grond van economische argumenten bereikt worden — ook neutrale landen als Zwitserland, Zweden en Finland nemen immers aan de afspraken deel —, zodat ook andere landen onder een strikter regiem komen te vallen. Daarom zijn o.a. ook de DDR en Tsjecho-Slowakije in de hoogste categorie opgenomen.

Een volgende afspraak betreft de rentesubsidies van de Japanse Eximbank. Wegens het subsidie-element wordt een rente voor exportkredieten gerekend, die hoger is dan de marktrente. Deze „strafrente” is 0,3%. Tevens heeft Japan de toezegging gedaan de geslotenheid van de binnenlandse kapitaalmarkt enigszins te verminderen. Inmiddels hebben het VK en de VS reeds toegang gekregen tot een yen-financiering tegen een rente van 8,7%. Wat betreft de gemengde kredieten is afgesproken dat leningen met een schenkingselement van minder dan 20% niet meer zullen worden aan-

geboden. In de praktijk ligt dat percentage tot nu toe op 15. De nieuwe afspraak houdt in dat de bodem in het schenkings-element dat concurrentievervalsing werkt, 5% hoger komt te liggen. Voor ons land is dat een goede zaak. Alle partnerlanden hebben toegezegd zich nauwgezet aan de regels te zullen houden. Handelspolitiek gezien zijn deze afspraken een succes.

De pijl

Grote politieke problemen zijn ontstaan over de aardgasleveranties van de Sovjetunie aan West-Europa. De Europeanen zijn het met elkaar eens: de contracten moeten doorgaan en zij zullen ook doorgaan. Basis van het probleem is enerzijds dat de Amerikanen minder waarde hechten aan de economische aspecten van de détente dan de Europeanen, de Bondsrepubliek voorop. Anderzijds heeft de Sovjetunie haar militaire expansie voortgezet, heeft zij haar positie in de derde wereld versterkt en is zij Afghanistan binnengevallen. Hierna ontstond de Poolse tragedie.

In tegenstelling tot de Europeanen zijn de VS niet afkerig van het gebruik van handelsboycots als buitenlands-politiek instrument. Wij hebben dit gezien in het geval van Noord-Korea, China, Cuba, Noord-Vietnam en Cambodja. Nu willen zij de Sovjetunie isoleren. De Russen zijn opgenomen in de hoogste categorie voor exportkredieten. Er vindt nieuw overleg plaats over de z.g. Cocom-lijst die strategische militaire en civiele goederen omvat over de levering waarvan aan de Sovjetunie binnen de Noordatlantische alliantie overeenstemming dient te bestaan. Wat betreft de gasleveranties vrezende de VS Europese energieafhankelijkheid van de Sovjetunie en extra-inkomsten ten behoeve van het Russisch defensiebudget. Zeer ver gaat de dreiging met zware boetes, resp. beperking tot Amerikaanse producten en „know-how” tegen dertien licentiehoudende Europese ondernemingen — o.a. tegen de Duitse AEG die toch al een faillissement nabij is — en zeven Amerikaanse dochterondernemingen, indien deze de samenwerking met de Russen voortzetten. Dit zou een exterritoriale werking van Amerikaanse jurisdictie betekenen, die voor ons volstrekt onaanvaardbaar is. Het State Department en Handel hebben het in Washington afgelegd tegen Weinberger (Defensie) en Clark (National Security Council), een overwinning van de unilateralisten op de multilateralisten.

Niet alleen de Bondsrepubliek, maar ook de overige Europese landen, met name Frankrijk en het VK, dat in handelsconflicten consequent de Europese lijn blijkt te kiezen, verzetten zich tegen de Amerikaanse benadering ten aanzien van handelsrelaties met het Oostblok. Gelukkig heeft de EG als zodanig dit standpunt nu bevestigd. Het argument van een te grote energieafhankelijkheid van Europa van de Sovjetunie snijdt geen hout. Handelsafhankelijkheid in het algemeen evenmin. In 1981 beliep de totale handel van de Bondsrepubliek met het Oostblok DM 38,8 mrd., d.i. 5,1% van de Duitse handel. De Nederlandse import uit Oost-Europa over de eerste tien maanden van 1981 was f. 5,18 mrd. tegen een uitvoer van f. 2,99 mrd. De schulden van Oost-Europa aan het Westen belopen \$ 80 mrd. De economie zit daar volkomen in het slop. Zolang strategische limieten niet worden overschreden is er geen aanleiding om de handelsrelaties met de Sovjetunie en het Oostblok te kappen (16). Vooralsnog gaan ook de Amerikaanse graanleveranties gewoon door. Ik ben van mening dat een inpassing van de Sovjetunie en het Oostblok in het wereldhandelsverkeer het Westen en de wereld meer voordeel dan schade zal brengen.

Diepgaande dialoog noodzakelijk

Sinds 1950 is de Noordatlantische alliantie door verschillende dieptepunten heengegaan, maar ook de tweede grote

economische crisis van deze eeuw stelt haar ontegenzeggelijk zwaar op de proef. Het gebrek aan bestuurskracht doet zich ook in de internationale economische betrekkingen gevoelen. De VS en West-Europa zijn onderling afhankelijk, — wat illustreert dit beter dan de miljoenen vliegvlagen over en weer? Terecht wordt deze onderlinge afhankelijkheid ook steeds bevestigd. Maar de interdependentie is in een aantal opzichten asymmetrisch. De asymmetrie weerspiegelt zich in de Europese afhankelijkheid op het gebied van de verdediging. Mondiale belangen van de VS staan tegenover regionale belangen van West-Europa. Andere tradities en verschil in situatie veroorzaken een asymmetrie in de opvattingen en aanpak in de financieel-economische politiek, in het subsidiebeleid en in een handelsboycot, waarbij de Europeanen op niet-aanvaardbare wijze betrokken dreigen te raken.

Stijgende werkloosheid roept spanningen op. De hoge rente kan tot zeer ernstige gevolgen leiden. De sleutel tot herstel van de investeringen en daarmee van werkgelegenheid is daling van de rente. Verlaging van het Amerikaanse financieringsstekort is daarvoor nodig. De voor de jaren tachtig onontkoombare monetaire teugel dient ook subtieler monetair beleid te impliceren. Flexibiliteit is de Amerikanen niet te ontzeggen, zoals blijkt uit het lot van de supply siders. Aan deze kant van de oceaan zal gecoördineerd ernst moeten worden gemaakt met het anti-inflatiebeleid en gezondmaking van de overheidsfinanciën. Conservatieve expansiedrift biedt geen uitzicht. Parallel hieraan zal ook meer gericht het vertrouwen in nieuwe investeringen moeten worden aangemoedigd, vooral van starters. Men kan het dus eens worden over de door de OECD aangeprezen weg van opheffing van verstarringen op de arbeidsmarkt — het rapport van de Commissie-Wagner II ligt geheel in deze lijn — en een versoepeling van procedures en vergunningen van overheidswege, zulks in aansluiting op fiscale en andere stimuleringsmaatregelen. In de Gemeenschap moet aan deze facetten meer systematisch aandacht worden gegeven. Ook het komend regeerakkoord moet op deze punten eenduidig zijn. Relatief stijgt in Nederland de werkloosheid het snelst en zet na het VK de deïndustrialisering het hardst door.

Het Amerikaanse accent op vermindering van staatssteun en subsidiepolitiek is, paradoxaal genoeg, een Europees en zeker een Nederlands belang. Dit is niet een pleidooi tegen alle subsidieverlening, maar wel tegen het uit de hand lopen ervan. Ook de politieke cohesie van de Gemeenschap loopt gevaar, wanneer via alle mogelijke subsidiekanalen nationale bastions worden versterkt. Dit feit mag ondanks het staalconflict niet onder de tafel worden gewerkt. De Gemeenschap zal er goed aan doen om ook eens zorgvuldig in kaart te brengen op welke wijze in de VS de hand wordt gelicht met overeengekomen subsidiebepalingen. De GATT-Raad van november a.s. is daarom van bijzonder grote betekenis. Er moet een diepgaande dialoog met de VS tot stand komen. Vrede en stabiliteit hangen niet alleen af van een „defensie”-Alliantie, maar evenzeer van economisch-politieke afstemming van beleid. Daaraan zal met de vereiste kalmte van geest door de Gemeenschap en de VS moeten worden gewerkt. De VS en Europa mogen een verschillende taal spreken — de huidige regeerpluig uit Californië draagt daartoe dapper bij, wat ook in weldenkend Nederland de irritatie nogal doet oplopen —, er is geen andere weg.

J. P. van Iersel

16) Zie over deze materie het terzake doende overzicht: East-West trade, An end to business as usual, *The Economist*, 22 mei 1982, blz. 59-73. Het blad pleit ten slotte voor enige tegemoetkomingen aan de VS.